

MAKTABGACHA YOSHDA GI BOLALARDAGI NUTQ RIVOJLANISHINI QO‘LLAB QUVVATLASHNING SAMARALI USULLARI

Gulnoza Sanginova

Ta’lim kafedrası o‘qituvchisi

@Gulnoza7001

Yusupova Marjona Shavkatjon qizi

Qo‘qon universiteti MT2-24 Talabasi

@Shavkatovna_0626

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20520373>

Kalit so‘zlar:

Nutq rivojlanishi, og‘zaki nutq, lug‘at boyligi, fonetik rivojlanish, talaffuz, muloqot ko‘nikmalari, hikoya qilish, dialog, rolli o‘yinlar, ertak aytish, ovoqli o‘yinlar, sensor rivojlanish, nutqiy faoliyat, suhbat metodi, matn bilan ishlash, rasmlardan foydalanish, drammatizatsiya, ijodiy o‘yinlar, so‘z boyligini kengaytirish, til o‘rgatish, fonematik eshituv, tovushlarni farqlash, savol-javob usuli, kichik guruh ishlari, pedagogik qo‘llab-quvvatlash, tarbiyachi faoliyati, ota-ona ishtiroki, kommunikativ rivojlanish, didaktik o‘yinlar

Maktabgacha yosh bolalar nutqining rivojlanishi ularning umumiy intellektual, ijtimoiy va hissiy o‘shida muhim o‘rin tutadi. Nutqni qo‘llab-quvvatlash uchun avvalo bola muloqotga kirisha oladigan, til boyligi oshadigan va o‘yin orqali o‘rganadigan sharoit yaratish lozim. Bolaning atrofida boy til muhiti bo‘lishi, kattalar bilan muntazam muloqot qilishi va faol eshitish–ifodalash jarayonlarida qatnashishi nutqning tabiiy rivojlanishiga yordam beradi.

Birinchi navbatda, o‘yinlar orqali nutqni rivojlantirish juda samaralidir. Ro‘l o‘yinlari – masalan, “do‘kon”, “shifokor–bemor”, “mehmon kutish” kabi syujetli o‘yinlar – bolani savol berish, javob qaytarish va fikr bildirishga undaydi. “Top, nima bu?”, “Nima o‘zgardi?”, “Kimning ovozi?” kabi o‘yinlar esa so‘z boyligini kengaytiradi va bolada kuzatuvchanlikni, tovushlarni ajratish qobiliyatini kuchaytiradi. Fonetik o‘yinlar esa tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilishni o‘rgatishga xizmat qiladi.

Kundalik suhbatlar ham nutq rivojida juda muhim. Katta yoshdagilar bola bilan ko‘p gaplashishi, qilayotgan ishlarini ovoz chiqarib izohlashi, bola gapirayotganda uni bo‘lmasdan tinglashi va fikrni davom ettirishga rag‘batlantirishi kerak. Agar bola grammatik jihatdan xato gapirsa, uni koyimasdan, to‘g‘risini tabiiy tarzda takrorlab berish eng to‘g‘ri yondashuv hisoblanadi.

Nutqni rivojlantirishning yana bir samarali yo‘li – kitob o‘qish va matn bilan ishlashdir. Ertak va hikoyalarni birgalikda o‘qish, rasmlar asosida voqealarni aytirish, savollar berish bolada mantiqiy fikrlash va bog‘lovchi nutqni shakllantiradi. Bir xil ertakni bir necha bor o‘qib turish so‘zlarni mustahkamlashga, talaffuzni yaxshilashga yordam beradi.

Shuningdek, qo‘shiq, she‘rlar va ertaklarni yodlash nutqning ritmi, eslab qolish va artikulyatsion harakatlarni rivojlantiradi. Musiqa va she‘rlar orqali bola ohangdor nutqga o‘rganadi, tovushlarni aniqroq ayta boshlaydi.

Artikulatsion gimnastika ham muhim ahamiyatga ega. Lab, til va jag‘ mushaklarini mustahkamlovchi mashqlar tovushlarni aniq chiqarish, to‘g‘ri talaffuz va ravon gapirishga yordam beradi. Bu mashqlar bolalar uchun o‘yin tarzida tashkil etilsa, jarayon yanada samarali bo‘ladi.

Bundan tashqari, mayda motorikani rivojlantirish nutq bilan bevosita bog‘liq. Lego, mozaika, tugmalarni taqish,

Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutq rivojlanishini ta‘minlashning samarali usullari

Maktabgacha yosh — bolalarda nutq, tafakkur va muloqot ko'nikmalari jadal shakllanadigan davr hisoblanadi. Bu bosqichda to'g'ri tashkil etilgan nutqiy tarbiya bolalarning keyingi o'quv jarayoniga, ijtimoiy moslashuviga va intellektual rivojiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Nutq rivojlanishini samarali ta'minlash bir qator metodlar va pedagogik yondashuvlarni talab etadi.

1. Muloqotga boy muhit yaratish

Bolalar nutqni, avvalo, kattalar bilan muloqot jarayonida o'zlashtiradi. Shuning uchun tarbiyachi va ota-onalar bola bilan doimiy suhbatda bo'lishi, har bir kundalik vaziyatni izohlab borishi muhim. Tabiiy nutq muhiti bolaning so'z boyligini kengaytiradi.

2. Badiiy adabiyotdan foydalanish

Ertaklar o'qib berish, she'r va tez aytishlar yodlash nutq madaniyatini rivojlantirishning samarali vositasidir. Badiiy matnlar orqali bola yangi so'zlarni o'rganadi, talaffuzi yaxshilanadi va tafakkuri boyiydi. Kitob o'qilgandan so'ng mazmunini qayta hikoya qildirish ham juda foydali.

3. Didaktik o'yinlar

“Sifatni top”, “Nima o'zgardi?”, “Qaysi hayvon qanday ovoz chiqaradi?” kabi nutqiy o'yinlar bolalarda tasvirlash, taqqoslash, savol-javob qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. O'yin shakli bolani faol ishtirokchi qiladi va nutq rivojini tezlashtiradi.

4. Lug'at boyligini kengaytirish mashqlari

Yangi predmetlar, ranglar, harakatlar, belgilar nomlarini o'rgatish, ularni hayotiy vaziyatlarda qo'llashga o'rgatish bolalarning nutqini boyitadi. Har kuni 2–3 ta yangi so'zni o'rganish va takrorlash samarali natija beradi.

5. Hikoya tuzish va qayta hikoyalash

Bolalar namunaviy rasm, voqea yoki hayotiy holat asosida gap tuzishga o'rgatiladi. Keyinchalik ular to'liq hikoya yaratishga yo'naltiriladi. Bu usul bolalarda izchil fikrlashni va bog'lanishli nutqni shakllantiradi.

6. Nutqiy nafas va artikulyatsiya mashqlari

To'g'ri talaffuz ko'pchilik hollarda nafas olish va artikulyatsiya apparatining rivojiga bog'liq. Lab, til va jag' mushaklarini mustahkamlovchi mashqlar, tovushlarni to'g'ri chiqarishga yordam beruvchi fonetik mashqlar alohida ahamiyatga ega.

7. Sensor rivojlanish bilan bog'langan mashg'ulotlar

Ranglarni ajratish, shakl va o'lchamlarni farqlash, teginish orqali predmet tanish, atrofni kuzatish kabi sensor mashqlar nutq rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Chunki tasavvur boyligi so'z boyligini belgilaydi.

8. Multimediyadan oqilona foydalanish

Rivojlantiruvchi multfilmlar, audio-ertaklar, interaktiv o'yinlar bolaning qiziqishini oshiradi. Ammo ular faqat tarbiyachi yoki ota-ona yo'rig'ida, cheklangan va maqsadli qo'llanilganda ijobiy natija beradi.

9. Maqsadli korreksion mashg'ulotlar (zarur hollarda) Agar bolada talaffuz nuqsonlari, lug'at kambag'alligi yoki bog'lanishli nutqdagi qiyinchiliklar kuzatilsa, logoped bilan maxsus mashg'ulotlar o'tkazish tavsiya etiladi. Bunday mashg'ulotlar individual yondashuvga asoslanadi.

Xulosa:

Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutq rivojlanishini samarali qo'llab-quvvatlash uchun ular bilan muntazam va maqsadli muloqot qilish, boy til muhitini yaratish hamda o'yin faoliyatidan keng foydalanish muhimdir. Badiiy adabiyot o'qish, ertak aytish, suhbatlar tashkil etish, savol-javoblar orqali bolaning lug'at boyligini oshirish nutq faolligini kuchaytiradi. Bundan tashqari,

tovush madaniyatini shakllantirishga qaratilgan fonetik mashqlar, logopedik o‘yinlar va tasviriy hamda musiqiy faoliyatlar nutqning ravonligi va ifodali bo‘lishiga yordam beradi. Tarbiyachi va ota-onaning birgalikdagi izchil yondashuvi, bolaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda rag‘batlantirish usullaridan foydalanish esa nutq rivojlanishining eng muhim omillari hisoblanadi. Natijada bola o‘z fikrini erkin, to‘g‘ri va ifodali bayon qila oladigan, muloqotga ochiq shaxs sifatida shakllanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Karimova B.M, Sunnatova R.I. Mustaqil fikrlash o‘quv qo‘llanmasi bo‘yicha mashg‘ulotlar tashkil etish uslubiyoti. -T;-Sharqli,2000, 6-bet.
2. Shodmonova Sh. Maktabgacha ta‘lim pedagogika (o‘quv qo‘llanma).-T;”Fan va texnologiya”,2008,160bet.
3. Berdaliyeva G.A. Maktabgacha ta‘lim muassasalari nutq o‘stirish mashg‘ulotlarida bolalarni mustaqil fikrlashga o‘rgatish metodikasini takomillashtirish ilmiy darajasini olish uchun diss.avtoreferati.-Toshkent,2019 48b.